YOKSULLUKLA MÜCADELEDE ETKİN EĞİTİM POLİTİKALARI

1. GİRİŞ

Yoksulluk insanın var oluşuna kadar eski dönemlere dayanan hem bireysel hem de toplumsal bir problem olmakla beraber, neoliberal politikaların hem ekonomik politikalarda hem de sosyal politikalarda daha fazla uygulama alanı bulmaya başladığı dönemlerden sonra gelir dağılımında ortaya çıkan bozulmaya yoksulluğun da derinleşerek eşlik ettiği görülmektedir.

Başta azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hissedilen derin yoksulluk uygulanan neoliberal politikalarla beraber gelişmiş ülkelerin de sorunlar listesine girmiş bulunmaktadır.

Dünya Bankası verilerine bakıldığında 2024 yılı itibari ile dünya nüfusunun yüzde 10,4' ü günde 3 dolardan daha az bir gelire sahip olduğu görülür. Bu yoksulluk göstergesi ülke gruplarına göre bakıldığında ise daha çarpıcı bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Yüksek gelirli ülke grubunda yüzde 0,6, yüksek orta gelirli ülke grubunda 1,8, düşük ve orta gelirli ülke grubunda yüzde 12,1, düşük orta gelirli orta ülke grubunda yüzde 12,5, Sahra altı Afrika' da yüzde 45, 1 olarak kayıtlara geçmiştir. Düşük gelirli ülke grubunun 2023 yılında 3 dolar altında gelire sahip olan kişi sayısının toplam nüfusa oranı ise yüzde 56,5 olarak ifade edilmektedir. 2024 yılı için 3 dolar ve altındaki yoksulluk açığı oranı dünya nüfusu genelinde yüzde 3,6' dır (Word Bank; 2026).

Yoksulluk göstergesi olarak günlük geliri 4,2 doların altında olan nüfus oranlarına bakıldığında ortaya çıkan görününüm günlük geliri 3 doların altında olan nüfus oranın verdiği endişeyi aynı şekilde yansıtmaktadır. 2024 Dünya Bankası verileri göre dünya genelinde 4,2 dolar altında gelire sahip nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 19' dur. Bu veriye ülke grupları bazında bakıldığında yüksek gelirli ülke grubunda yüzde 1, yüksek orta gelirli ülke grubunda yüzde 5, düşük ve orta gelirli ülke grubunda yüzde 22, düşük orta gelirli ülke grubunda yüzde 28, Sahra- altı Afrika' da yüzde 63 olarak görülmektedir. 2023 yılı verilerinde düşük gelirli ülke grubunda geliri 4,2 doların altında olan nüfusun oranı yüzde 73 olarak yansımaktadır (Word Bank; 2026). 2024 yılı 4, 2 dolar altı yoksulluk oranı dünya geneli için yüzde 7 olarak ifade edilmektedir (Word Bank; 2026).

Bu noktada önemli bir soruyu sormak önem arz etmektedir; yoksulluk gerçekten alt edilemeyecek bir problem midir, yoksa yoksullukla mücadele edebilmenin etkin yöntemleri var mıdır? Yoksullukla mücadele edebilmenin yolları vardır. Bu mücadele yollarının başarıya ulaşmasının başat şartı ise yoksulluğu ortadan kaldırmak isteyen güçlü bir iradenin varlığıdır.

Yoksullukla mücadele edebilmek için farklı yöntemler bulunmaktadır. İktisadi literatüre baktığımızda yoksullukla mücadele yöntemleri iki temel kategoride uygulanmaktadır. Bunlar doğrudan yoksullukla mücadele yöntemleri ve dolaylı yoksullukla mücadele yöntemleri olarak uygulanmaktadır.

Doğrudan mücadele yönteminde yoksulların durumlarını doğrudan iyileştirmeye yönelik politikalar uygulanır. Devletin uyguladığı sosyal güvenlik, vergi, sosyal yardım, eğitim ve sağlık politikaları ile beraber gelirin ikincil dağıtımına müdahil olması şeklinde ortaya çıkan mücadele yöntemidir (Yıldırım, 2011; 72). Yoksullukla doğrudan mücadele kapsamında uygulanan politikalara asgari ücret uygulamaları, bazı mal ve hizmetlerde yoksullara yönelik verilen sübvansiyonlar, yoksullar için hazırlanan kredi programları, yoksul çocuklar için

hazırlanan eğitim ve beslenme programları, istihdamda artış meydana getirebilecek projeler örnek olarak gösterilebilir (Şensen, 2001; 328).

Dolaylı mücadele yöntemlerinde GSYİH' nın büyümesi yoluyla yoksullukla mücadele edilmesine dayanan politika ve uygulamalar bulunmaktadır. Dolaylı mücadelede özellikle beşerî sermaye kuramları üzerinde yoğunlaşılarak eğitim, sağlık ve alt yapı olanaklarının iyileştirilerek yoksulların yaşam standartlarında bir iyileşme sağlanacağı düşüncesi mevcuttur (Yıldırım, 2011; 72).

Bu çalışma kapsamında yoksullukta hem dolaylı hem de doğrudan mücadele yönteminde önemli araç olan eğitim politikalarının yoksullukla mücadelede etkisi, etkin politika yöntemleri, başarılı ülke uygulamaları aktarılacaktır. Yoksulluk eğitim ilişkisi kavramsal bir çerçeveye oturtulacaktır. Çalışmanın amacı geçici çözümler yerine uzun vadeli yoksullukla mücadele yöntemi olan eğitim politikalarını ve politika önerilerini detaylı bir şekilde inceleyerek yoksullukla mücadelede kalıcı çözümlere katkı sağlamaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Yoksulluk kavramı Seebohm Roventree tarafından ilk kez 1901 yılında ilk kez kullanıldı, bireyin yaşamını sürdürebilmesi için asgari düzeyde elzem olan yiyecek ve giyecek gibi ihtiyaçları karşılayabilecek bir gelire sahip olmaması olarak tanımlanmıştır (Yıldırım, 2011; 61). Bu tanımlama bireyin bedensel varlık bütünlüğünün gereksinimlerini temel almaktadır. İlerleyen zamanlarda yoksulluk tanımının dönemden döneneme toplumdan topluma değiştiği görülür. Liberalizmin yaygınlaşması, küreselleşme olgusuyla beraber yoksulluk tanımına bu fiziksel bütünlük vurgusunun yanına bireyin içinde yaşadığı toplumla olan durumu da ilave edildi, bir anlamda göreli yoksulluk tanımlanmaya başlandı; bireyin yaşadığı toplumun ortalama refah seviyesine göre bireyi kıyaslayan ölçüte dayalı bir yoksulluk tanımlanmasıdır (Karakaş, 2010; 8).

Daha sonraki dönemlerde yoksulluk tanımları yapılırken ilk tanımlamadaki gereksinimlerden daha fazla gereksinimlerle birlikte yapılmaya başlandı. Bu gereksinimler Sen' in yoksulluk tanımıyla beraber tekrar şekillenmiştir. Sen çok daha geniş bir yelpazede yoksulluğu yapabilirlikten yoksun olma hali olarak tanımlar. Sen' nin ifade ettiği yapabilirlik sahip olunan kapasite ile belirlenen bir yapabilirliktir. Bireyin sahip oldukları kapasitesinin ve yapabilirliğinin belirleyicisidir. Böylece yoksulluk çok boyutlu bir kavram halini almıştır (Sen, 1983).

2.1.Yoksulluk Tanımı

Yoksulluk tanımı yapılırken dahil edilecek boyutlar şu şekilde sıralanabilir (Aktan ve Vural, 2002; 40):

- Maddi mahrumiyet
- Fiziki zafiyet
- İzolasyon
- Güçsüzlük
- Katılımın yetersiz olması
- Zamanın yetersiz olması
- Çevre kirliliği ve çevrenin bozulması.

Bu boyutların yoksulluk tanımına dahil edilmesiyle yoksulluk tanımı hem maddi boyutu olan hem de maddi olmayan boyutu olan tanımlamalarla ifade edilmeye başlanmıştır. 1980 sonrası yoksulluk içinde parasal kıstasların yanı sıra sosyal, kültürel kıstasları da barındıran kalkınma ile beraber değerlendirilmeye başlanarak uluslararası kurum ve kuruluşların yoksullukla mücadelede daha kapsamlı hamleler gerçekleştirmeye başladıkları görülür. Yoksulluk tüm ülkeleri ilgilendiren bir problem olarak mücadele edilmesi gereken bir alan olarak algılanmıştır (Taş ve Özcan, 2012; 3).

Farklı boyutlara göre şekillenmiş farklı yoksulluk çeşitleri bulunmamaktadır. Mutlak yoksulluk, göreli yoksulluk, öznel (sübjektif) yoksulluk, objektif yoksulluk, kırsal ve kentsel yoksulluk, insani yoksulluk, birincil ve ikincil yoksulluk, olağanüstü yoksulluk, kronik yoksulluk, döngüsel yoksulluk, yeni yoksulluk şeklinde sıralanır. Literatürde öncelikle önem arz eden yoksulluk türlerinden üç tanesi aşağıda açıklanmaktadır.

2.1.1.Mutlak Yoksulluk

Bireylerin, hane halklarının yaşamlarını devam ettirebilmek için gereksinimleri olan günlük yiyecek, içecek, giyinme, barınma gibi en temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek düzeyde bir gelire ya da harcamaya sahip olamama durumu mutlak yoksulluk olarak ifade edilmektedir. Mutlak yoksulluğun tanımlanabilmesini sağlayan kişinin yaşamı için gerekli asgari düzey gelirin hesaplanmasıdır. Bu gelir düzeyi altında kalan bireyler yoksul olarak tanımlanır (Çalışkan, 2010; 100).

Açlık sınırının belirlendiği bir günlük kalori ihtiyacını karşılayacak gıda harcaması hesabının üstüne barınma, giyim, eğitim giderlerinin de ilave edilmesiyle farklı yoksulluk sınırları belirlenmektedir (Yıldırım, 2011, 63).

Dünya Bankası verileri baz alındığında yoksulluk göstergeleri günlük 3 dolar altında gelir olan ve günlük 4, 2 dolar altında geliri olan bireyler mutluk yoksul olarak kabul edilmektedir.

Mutlak yoksul olan bireylerin hayatlarını idame ettirmeleri için yardım almaları gerekmektedir. Birinci dereceden yardıma muhtaç kişilerdir.

2.1.2.Göreli Yoksulluk

Göreli yoksulluk bireyin bir topluma ait olmasını, sosyal bir varlık olmasını baz alan yaklaşımdır. Göreli yoksullukta bireyin yalnızca yaşamını sürdürmesi için hasıl olan asgari düzey gereksinimler ya da kaynaklara ne kadar erişebildiği kriteri baz alınmaz, bireyin yaşadığı topluma göre nasıl bir hayat standardına sahip olduğu göreli yoksulluğun belirleyicisidir. Göreli yoksulluk temelde bireyin ait olduğu sosyal toplulukla mukayeseli bir yoksulluk tanımlaması sunar. Bireyin ait olduğu topluluğun ortalama gelir düzeyi, hayat standardı ve sahip olduğu kaynaklarla arasındaki farka dayalı bir yoksulluk türüdür. Toplumun gelirin dağılmasına da atıfta bulunan bir tanımlama olduğu da ifade edilebilir (Aksan, 2012; 12).

2.1.3.İnsani Yoksulluk

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programında yoksulluğun tanımlanması 1997 yılında insani yoksulluk endeksi kullanılarak yapıldı. Bu endeks maddi ölçümlerin yanısıra okur-yazarlık, yetersiz beslenme, kısa yaşam süresi, ana-çocuk sağlığının yetersizliği, önlenebilir hastalıklara yakalanmak gibi maddi olamayan ölçütler de içermektedir. Yaşam süresi, eğitim, makul bir yaşam standardı göstergelerinden oluşan İnsani Yoksulluk Endeksinin altında kalan bireyler insani yoksul olarak kabul edilir (Memiş, 2014; 149).

İnsani Yoksulluk Endeksi yoksulluğu daha fazla parametreye göre ölçen bir yaklaşımdır. Temel eğitim, sağlık hizmetleri gibi kamu ve özel kaynaklara erişebilirliği de yoksulluk ölçütünün içine dahil eder (Aktan ve Vural, 2002; 44).

Birleşmiş Milletler 'in açıkladığı temel insani ihtiyaçlar şu şekildedir (Kömürcü, 2014; 7):

- Beslenme: Vücut Kitle Endeksi 16'nın üzerinde olmalıdır.
- Temiz İçme Suyu: İçme suyu nehir ve göletlerden gelmemeli, 15 dakikalık yürüme mesafesinde olmalıdır.
- Temizlik: Tuvaletler evde olmalıdır yahut eve yakın umumi tuvalet erişimi bulunmalıdır.
- Sağlık: Hamileliklerde ve ciddi hastalık durumlarında sağlık hizmetine erişilebilir olmalıdır.
- Barınma: Evdeki her odada en fazla dört kişi barınmalıdır, evlerin zemini kil, toz ya da çamur olmamalıdır.
- Eğitim: Her birey okula gidebilmeli veya okuma yazma öğrenebilmelidir.
- Bilgiye Erişim: Herkes evinden herhangi bir iletişim aracına (gazete, radyo, bilgisayar, televizyon, telefon şebekesi) ulaşabilmelidir.
- Hizmet Erişimi: Birey topluma sunulan eğitim, sağlık, sosyal, yasal, finansal hizmetlerden yararlanmalıdır.

Bu temel ihtiyaçlardan herhangi birinin yokluğunda birey yoksul olarak tanımlanmaktadır.

Birleşmiş Milletler tarafından hesaplanan İnsani Yoksulluk Endeksinin yanı sıra bir de Dünya Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi bulunmaktadır. Bu endeks çevre faktörlerinin de yoksulluğa dahil edildiği bir endekstir. Bu endeks yoksul bireylerin iklim tehlikesine karşı ne kadar savunmasız olduğunu ne kadar etkilendiğini ortaya koyan bir endekstir. 2025 Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE) raporu 109 ülke için ÇBYE verilerini; ayrıca 101 ülkeyi kapsayan 1.359 bölgesel tahmin verilerini içeriyor. Rapor 6,3 milyar olan dünya nüfusunun 1,1 milyarı derin çok boyutlu yoksul, bu yoksulların yüzde ellisinden fazlasının çocuk olduğunu ortaya koyuyor. Yoksulluğun daha derin hissedildiği alanlar temiz pişirme yakıtı, barınma, sanitasyon, beslenme ve elektriğe erişim eksikliği olarak ifade edilmektedir (UNDP, 2026).

2.2.Küreselleşme ve Neoliberalizm İle Yoksulluğun Dönüşümü

Küreselleşme bireylerin ve toplumların etkileşimini engelleyen sınırların ortadan kalkmasıyla beraber toplumsal ve bireysel bazda sosyal, ekonomik ve siyasal ilişkilerin

derinleşmesini ve birbirine daha grift şekilde ilerlemesini sağlayan her türlü sınırsızlık hali olarak tanımlanır. Sermaye, işgücü, mal ve hizmetlerin, bilginin, teknolojinin ülkeler arasında sınırsız hareketine imkan veren bir dünya düzenidir (Sapancalı, 2001; 119).

Neoliberalizm küreselleşmeye eşlik eden, ülkeler ve toplumlar arasında her türlü alış veriş ve etkileşime imkan sağlayan ekonomik, sosyal, siyasal politikaların bir bütün olarak uygulanma şeklidir (Özçelik, 2013; 419).

Küreselleşmeyle başlayan süreç daha kapsamlı politikalar içeren neoliberalizm eksenli bir düzene düzenine evrilmiştir. Neoliberal politikalar liberal yaklaşımdaki 'bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler' anlayışının toplumsal normlara sirayet etmiş halidir. Devletin ekonomik ve sosyal alandan tamamen uzaklaşmasını salık veren bir ideoloji olarak karşımıza çıkmaktadır. Özelleştirmeler, esnek çalışma şartları, devletin refah devlet anlayışından uzaklaşması, devlet müdahalelerinin ve devlet iştiraklerinin azaltılması, sermayenin ülkeler arasında engelsiz dolaşıma izin verilmesi gibi yaklaşımlar neoliberal politikalardır. Devletin ekonomik ve sosyal bir aktör olarak varlığı hoş karşılanmaz, aksine devlet her alanda mümkün oldukça minimum olmalıdır. Neoliberalizm küreselleşme ve emperyalizmden ayrı düşünülebilecek bir kavram değildir. Neoliberalizmle beraber yeni bir sosyal düzen oluşmaya başladı. Neoliberal politikaların sermayedarın lehine emek ve işçi sınıfının aleyhine sonuçlar doğuran doğurdu (Saad-Filho ve Johnston, 2014).

Bretton Woods anlaşmasıyla ile kurulan Birleşmiş Milletler, IMF, Dünya Bankası gibi kurumlar dünyadaki yeni düzeninin başlangıcıydı (Harvey; 2005, s.10).

Washington Uzlaşması ile neoliberal liberal politikaların ekseni belirlendi. Uzlaşının içerdiği 10 maddenin özeti; mali disiplinin sağlanması, denk bütçe yaklaşımı, kamu harcamalarının kısılması, kamunun küçülmesi, hükümetlerin yalnızca eğitim, sağlık ve savunma harcamalarına ağırlık vermesi, piyasalara müdahalelerden kaçınılması, verginin tabana yayılması, finansal piyasalarda tam serbestleşme ve faizin piyasada belirlenmesi, döviz kurlarının piyasa tarafından belirlenmesi, dış ticarette tam serbestlik; gümrük vergilerinin kaldırılması, kamu girişimlerinin özelleştirilmesi, devlet müdahalelerinin tamamen kaldırılması; deregülasyon, mülkiyet haklarının güvence altına alınması şeklindedir (Yıldırım; 2011, s. 5-6).

Yoksulluk da neoliberal politikaların şekillendirdiği ekonomik ve sosyal düzenin etkilediği ve farklılaştırdığı kavramlardan birisidir. 1980 yılları itibari ile küreselleşmeye ve neoliberal politikalara eşlik eden devletin ekonomik ve sosyal bir aktör olarak piyasadan çekilmesi yaklaşımı devletin hem üretici hem de düzenleyici ve paylaşımcı rolünü azaltmıştır. Sosyal politika kaynakları azaltılırken, uygulanan neoliberal politikalardan olumsuz yönde etkilenen yoksul sınıfın büyümesi kaçınılmaz bir haldir. Sermaye yanlısı politikaların varlığı özellikle göreli yoksulluğun derinleşmesine katkı sunmaktadır (Orhun ve Şimşek, 2021; 3768).

Neoliberal uygulamalar yoksulluğu özellikle dört kanal üzerinden derinleştirmiştir; işgücü piyasalarındaki değişim (Edwards, 1994: Yeldan, 2010), refah devletin dönüşümü (Gümüş, 2018 Briggs, 1961: Holden, 2003: Huber ve Stephens, 1998), finansallaşma ve borç döngüsü (Epstein, 2005: Palley, 2013: Stiglitz, 2021 Şimşek; 2007), eğitim ve sağlığın özelleştirilmesidir (Gök, 2004: Stiglitz, 2021: Kuzulu, 2022).

Neoliberal politikaların yoksulluk üzerindeki etkisi eğitim aracılığı ile de hissedilmektedir. Eğitim ve sağlık sektörleri kamunun küçüldüğü, özel sektörün varlığını her geçen gün arttırdığı sektörler haline geldi. Ancak bu durumda 'her birey sağlık ve eğitim alma hakkına sahiptir' yerine 'maddi yeterliliği olan birey sağlık ve eğitim hakkına sahiptir' anlayışı yerini aldı (Gök; 2004, s. 17, 25). Eğitim hizmetlerinin piyasalaşmasıyla birlikte nitelikli eğitime erişim gelir düzeyine bağlı hale gelmiş, maddi imkanları sınırlı bireyler daha düşük kalitedeki eğitim kurumlarına yönelmek zorunda kalmıştır. Bu durum, düşük eğitim düzeyine sahip bireylerin niteliksiz ve düşük ücretli işlerde çalışmasına neden olarak yoksulluğun devamlılığını beslemektedir (Gök;2004, s. 24). Özel okullara erişim imkanı bulunan kişilerin iş yaşamındaki pozisyonları sahip oldukları networkler sebebiyle üst kademe ve yüksek getirili pozisyonlar olmaktadır, eğitim kişinin bulunduğu sınıfın onun statüsünü devam ettirmesine olanak sağlayan aracı haline dönüştürür (Yıldız; 2008, s.30).

Üst gruptaki elitler piyasalaşan eğitim sektöründeki elit okullara giderek kaliteli eğitim imkanlarına ulaşırken, maddi yeterliliği olmayan bireyler eğitim sisteminde dezavantajlı bir konuma itilmektedir. Fırsat eşitliğinin zayıfladığı bu yapı içerisinde ekonomik açıdan güçlü kesimler daha nitelikli eğitim olanaklarına erişebilmekte, düşük gelirli gruplar ise ortalama ve ortalamanın altında eğitim imkanlarına mahkum kalmaktadır. Eğitimde ortaya çıkan bu farklılaşma bireylerin işgücü piyasasındaki konumlarını da belirlemekte ve yaşam standartları üzerindeki eşitsizlikleri derinleştirmektedir (Stiglitz;2021, s. 66-68). Eğitimin özelleştirilmesi ve ücretli olması eğitimde fırsat eşitliğini ortadan kaldırmıştır (Kuzulu; 2022, s.1295). Halbuki yoksullukla mücadelede önemli bir yöntem devletin ilköğretimdeki ve sağlıktaki kamu harcamalarının arttırılmasıdır (Baratov; 2012, s. 13). Bu hamleyle yoksullukta önemli bir mücadele yolu engellenmiş oldu.

Eğitimde ortaya çıkan kalite farklılaşması, beşeri sermaye birikiminin sınıfsal temelde ayrışmasına yol açmaktadır. Nitelikli eğitim olanaklarına erişemeyen bireyler düşük beceri gerektiren ve düşük ücretli işlerde yoğunlaşırken, yüksek kaliteli eğitim imkanlarına sahip olanlar daha avantajlı pozisyonlara yerleşmektedir. Bu durum işgücü piyasasında yapısal bir tabakalaşma üretmekte ve gelir farklılıklarını kalıcılaştırmaktadır. Böylece mevcut gelir eşitsizlikleri yalnızca korunmamakta, aynı zamanda kuşaklar arası aktarım yoluyla yeniden üretilmektedir.

3.EĞİTİM ve YOKSULLUK İLİŞKİSİ

Bir ulusun üretim artışı genellikle ülkedeki fiziksel yeniden üretilebilir sermayeden daha büyüktür, bu artışı sağlayan beşeri sermayeye yapılan yatırımdır. Beşeri sermaye yatırımlarını başta eğitim ve sağlık harcamaları olmak üzere insana yapılan yatırımlar oluşturur (Schultz, 1961; 1). Eğitim, bireyin bilgi, beceri ve üretkenlik düzeyini arttıran en temel beşeri sermaye yatırımlarından bir tanesidir. Theodore Schultz beşeri sermaye yaklaşımında eğitimin yalnızca bireysel bir tüketim unsuru olmadığını, bununla birlikte eğitimin bireyin ekonomik üretkenliğini arttıran yönüne de dikkat çekmektedir. Schultz'a göre bireylerin sahip oldukları bilgi ve beceri düzeyindeki artış, işgücü piyasasındaki verimliliklerini ve gelir elde etme kapasitelerini yükseltmektedir. Bu nedenle eğitim imkanlarına erişimde ortaya çıkan eşitsizlikler yalnızca eğitim alanıyla sınırlı kalmamakta, gelir dağılımı ve sınıfsal farklılıklar üzerinde de belirleyici olmaktadır. Nitelikli eğitim imkanlarına ulaşabilen bireyler daha yüksek

gelirli ve statü sahibi işlere yönelirken, düşük kaliteli eğitim almak zorunda kalan bireyler düşük ücretli ve düşük beceri gerektiren işlerde yoğunlaşmaktadır. Böylece eğitimde ortaya çıkan fırsat eşitsizliği, gelir eşitsizliklerinin kuşaklar boyunca yeniden üretilmesine neden olmaktadır (Schultz, 1961).

Eğitim bireylerin gelirlerini etkileyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitimi daha fazla olan bireylerin gelirleri ortalama gelire göre daha yüksektir, bu fark az gelişmiş ülkelerde daha fazladır (Becker, 2002: 17). Bireylerin yetenekleri ile gelirleri arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunurken, bireyler arasındaki yeteneklerin farklılığı eğitim, öğrenim ve sağlık gibi faktörler tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla bireyin gelirinin belirleyici unsurları arasında eğitimle elde ettiği yeteneklerde bulunmaktadır (Becker, 2002: 97- 98).

Amartya Sen yoksulluk tanımına yapabilirlik ve temel yeteneklerden yoksunluk boyutu getirerek yoksulluğu yalnızca gelir düşüklüğü üzerinden açıklamanın yetersiz olduğunu, yoksulluğun aynı zamanda bireyin temel yapabilirliklerden mahrum kalması anlamına geldiğini belirtmektedir. Temel yeteneklerden yoksunluk, erken ölüm, önemli ölçüde yetersiz beslenme (özellikle çocuklarda), sürekli hastalık, yaygın okuma yazma bilmemezlik gibi sebeplerden kaynaklanır (Sen, 2014, 528). Sen'e göre bireyin eğitim, sağlık, beslenme ve toplumsal yaşama katılım gibi temel imkanlara erişememesi gerçek yoksulluğun temel göstergelerinden biridir. Bu nedenle aynı gelir düzeyine sahip bireylerin yaşam koşulları birbirinden farklı olabilmektedir. Yaş, cinsiyet, sağlık durumu, yaşanılan bölge ve toplumsal koşullar bireylerin sahip oldukları geliri yapabilirliklere dönüştürme kapasitesini etkileyebilmektedir. Özellikle eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde ortaya çıkan eşitsizlikler bireylerin gelir elde etme kapasitesini sınırlandırmakta ve yoksulluğun kuşaklar boyunca devam etmesine neden olmaktadır. Sen ayrıca eğitim ve sağlık yatırımlarının yalnızca yaşam kalitesini arttırmadığını, aynı zamanda bireyin gelir elde etme imkanlarını da genişlettiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle yoksullukla mücadelede yalnızca gelir artışına odaklanılması yeterli olmamakta, bireylerin temel hizmetlere erişimini sağlayacak sosyal politikaların geliştirilmesi de önem taşımaktadır (Sen, 2014; 539-540).

1980' lerden sonra işgücü piyasasında öne çıkan konulardan biri de çalışan yoksulluğudur. Çalışan yoksulluğu, istihdamda yer alan bireylerin elde ettikleri gelirin, hane halkının asgari yaşam koşullarını karşılamaya yetmemesi durumunu ifade etmektedir (Tanış; 2022, s. 28). Düşük eğitim düzeyine sahip, niteliksiz ve güvencesiz işlerde çalışan işgücü, iş piyasasında adeta bir yedek emek ordusu niteliği taşımakta ve çalışan yoksulluğunun temel kaynaklarından birini oluşturmaktadır (Kaya; 2020, s. 63).

Üretim teknolojilerinde meydana gelen dönüşüm ve uluslararası iş bölümünün yeniden şekillenmesi sonucunda emek yoğun üretim faaliyetleri, düşük eğitimli ucuz işgücünün bulunduğu ve sendikal örgütlenmenin daha zayıf olduğu çevre ülkelere kaymıştır. Bu süreçte taşeron çalışma, geçici istihdam, ev eksenli çalışma ve düşük ücretli işler yaygınlaşırken, çalışanlar arasında çalışma koşulları ve gelir düzeyi bakımından belirgin farklılıklar ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak neoliberal politikalar hem ülkeler arasındaki hem de ülke içindeki eşitsizlikleri derinleştirerek yoksulluğun ve çalışan yoksulluğunun yeniden üretilmesine zemin hazırlamıştır (Erdoğdu ve Kutlu; 2014, s. 67-68).

Eğitimle yoksulluk ve yoksulluğun kuşaklar arası aktarımı aralarında oldukça yüksek nedensellik içeren iki alandır. Eğitimin özelleştirilmesi, ücretli eğitim toplumdaki fırsat eşitliğini engelleyen bir hamledir (Kuzulu, 2022; 1295). Yüksek gelir grubundaki ailelerin çocukları elit, kaliteli eğitimleri özel okullarda ve kolejlerde alarak yüksek kaliteli eğitim sayesinde ileriki yaşamlarında yüksek gelirli işlerde istihdam edilme imkanına sahip olurlarken, düşük gelir grubundaki ailelerin çocukları orta ve düşük eğitim düzeyinde aldıkları eğitim sebebiyle iş yaşamında ve gelir düzeyinde sahip oldukları dezavantajlılık devam ederek düşük gelirli işlerde istihdam edilirler (Stiglitz,2021; 66-68). Halbuki yoksullukla mücadelede önemli bir yöntem devletin ilköğretimdeki ve sağlıktaki kamu harcamalarının arttırılmasıdır (Baratov, 2012; 13).

Türkiye için eğitim ve gelir arasındaki ilişkiye bakıldığında, 2025 yılında esas gelirden elde edilen ortalama gelirin yüksek öğrenime sahip kişilerde lise ve altı öğrenime sahip kişilere göre neredeyse 2 katı olduğu görülmektedir. En düşük ortalama gelire sahip grup ise bir okul bitirmeyen bireyler olmuştur. Yine bir önce yıla göre artış oranlarına bakıldığında en yüksek artışın yüksek öğrenimli kişilerde olduğu görülür. En düşük artış lise ve dengi düzeyinde gerçekleşmiştir (TUIK, 2026). Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere eğitim durumu ile gelir seviyesi arasında pozitif yönlü bir hareket bulunmaktadır.

Tablo. 1. Eğitim durumuna göre yıllık ortalama esas iş gelirleri (TL), 2024, 2025

	Toplam			Erkek			Kadın		
Eğitim durumu	2024	2025	Değişim (%)	2024	2025	Değişim (%)	2024	2025	Değişim (%)
Tüm eğitim düzeyleri	231 823	403 112	73,9	251 050	431 555	71,9	183 153	332 316	81,4
Bir okul bitirmeyen	106 478	183 900	72,7	133 841	229 118	71,2	68 918	126 794	84,0
Lise altı eğitimli	168 407	290 323	72,4	182 523	315 009	72,6	111 455	191 244	71,6
Lise ve dengi okul	240 470	376 932	56,7	268 394	414 809	54,6	145 046	253 199	74,6
Yükseköğretim	309 721	566 839	83,0	348 658	634 988	82,1	251 923	465 848	84,9

Gelir referans dönemi bir önceki takvim yılıdır.

Kaynak: TÜİK, 2026

Eğitim seviyesi ile yoksulluk oranı arasındaki ilişkiye 2023, 2024 ve 2025 yıllarında Türkiye için bakıldığında aşağıdaki tablolar ortaya çıkmaktadır. 202 yılında bir okul bitirmeyenlerin %24,7'si, lise altı eğitimlilerin %13,6'sı, lise ve dengi okul mezunlarının ise %7,4'ü yoksul olarak hesaplandı. Yükseköğretim mezunları ise %2,7 ile en düşük yoksulluk oranına sahip grup oldu.

Grafik. 1. Eğitim durumuna göre yoksulluk oranı (%), 2023, 2024

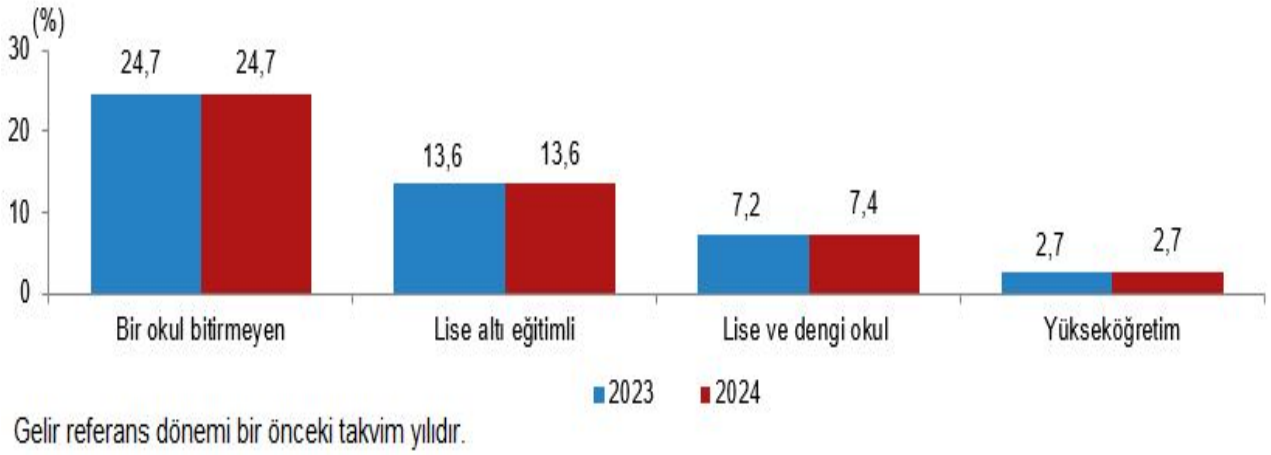

Gelir referans dönemi bir önceki takvim yılıdır.

Kaynak: TÜİK, 2026

2025 yılı için bir okul bitirmeyenlerin %23,8'i, lise altı eğitimlilerin %13,0'ı, lise ve dengi okul mezunlarının ise %7,5'i yoksul olarak hesaplandı. Yükseköğretim mezunları ise %2,5 ile en düşük yoksulluk oranına sahip grup oldu.

Grafik. 2. Eğitim durumuna göre yoksulluk oranı (%), 2024, 2025

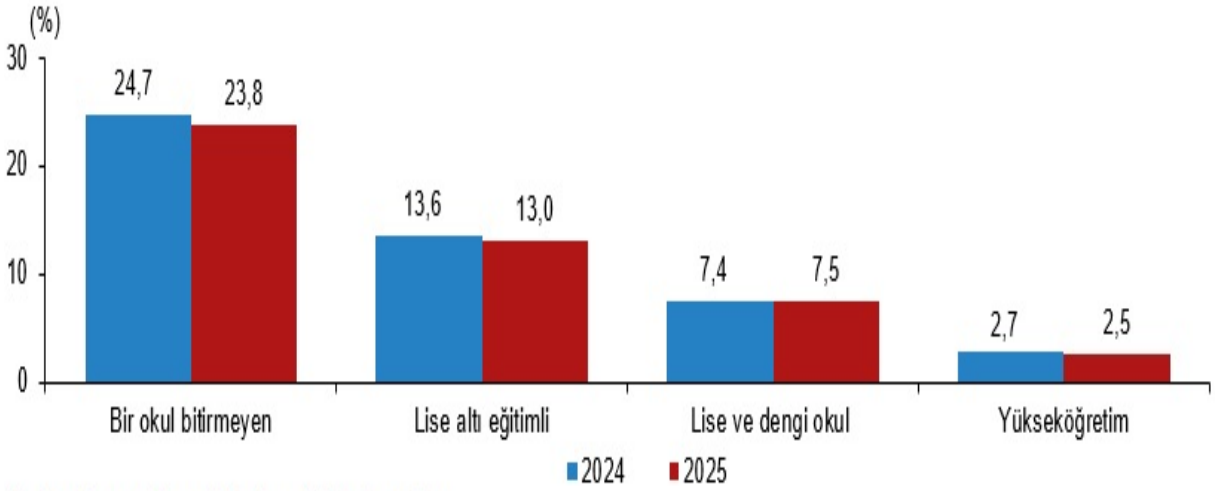

Gelir referans dönemi bir önceki takvim yılıdır.

Kaynak: TÜİK, 2026

Bu iki grafikte de görüldüğü üzere yoksulluk oranlarının en düşük olduğu grup yükseköğrenim seviyesindeki bireylerken, en yüksek olduğu grup bir okul bitirmeyen ve lise altı eğitime sahip bireylerdir.

OECD verilerine göre OECD ülkelerinde kısa süreli yükseköğrenim diplomasına sahip bireyler, lise diplomasına sahip olanlara göre %17 daha fazla kazanmaktadır. Bu kazanç lisans diplomasına sahip olanlar için %39'a, yüksek lisans veya doktora diplomasına sahip olanlar için ise %83'e yükselmektedir. (OECD, 2026)

OECD raporlarına göre genel olarak daha yüksek eğitim seviyeleri daha yüksek kazançlara yol açar. Lise eğitiminin sağladığı temel beceriler, bilgi ve yetkinlikler iş

piyasasında çok önemlidir ve bireylerin çoğu iş için temel olan minimum okuma yazma ve matematik becerilerine sahip olmalarını sağlar. Bu temel beceriler olmadan, bireyler genellikle düşük ücretli işlerle sınırlı kalırlar; ancak mesleki eğitim ve öğretim yolları, özellikle işveren ihtiyaçlarıyla iyi bir şekilde uyumlu olduklarında ve kaliteli işlere erişim sağladıklarında, daha güçlü işgücü piyasası sonuçlarına da yol açabilir (OECD, 2026).

Yükseköğretim, ekonomik ve sosyal hareketlilikte yükselmenin en önemli aracıdır ve bireylerin daha yüksek kazançlar yoluyla sosyo-ekonomik durumlarını iyileştirmelerini sağlar. Yükseköğretim programlarının sağladığı bilgi ve uzmanlaşmış beceriler, bireyleri iş piyasasında pozitif ayrımcılık sağlar. Yükseköğrenim diploması, genellikle daha yüksek maaşlar sunan profesyonel ve yönetici pozisyonları da dahil olmak üzere daha geniş bir iş fırsatı yelpazesi açar. Üniversiteler ve kolejler ayrıca öğrencilere akranlarıyla, profesörlerle ve sektör profesyonelleriyle ağ kurma fırsatları sunarak daha iyi iş olanaklarına ve daha yüksek kazançlara yol açabilir (OECD, 2026).

Raporların da ifade ettiği gibi gelir de artış sağlayarak yoksulluktan kurtulmanın en iyi yollarından biri bireyin becerilerinde artış meydana getirebilecek eğitim seviyesine sahip olmaktır.

4.YOKSULLUKLA MÜCADELEDE EĞİTİM POLİTİKALARININ ROLÜ

Yukarıdaki başlıklar altında yoksulluk ve eğitim arasındaki ilişkinin pozitif korelasyon şeklinde olduğunu ortaya koyan yaklaşım ve veriler detaylı bir şekilde aktarıldı. Buna istinaden ülkelerin yoksullukla mücadele için etkin bir eğitim politikalarına ihtiyaçları vardır. Yoksulluk açısından olumlu sonuçlar alınabilecek bazı temel eğitim politikaları mevcuttur, bunlar fırsat eşitliği, kadın eğitimi, çocukların eğitime erişimi, bilgi toplumu – teknoloji ve öğrenme, devletin eğitimdeki yeridir.

4.1. Eğitimde Fırsat Eşitliği

Eğitimde fırsat eşitliği toplumdaki her bireyin herhangi bir kısıtlamaya, engellenmeye maruz kalmadan yetenek ve becerilerine uygun, bu yetenek ve becerilerini geliştirebilecek eğitim ve öğrenim olanaklarına sahip olmasıdır (Güner vd., 2014: 35).

Eğitimde eşitlik, okulların ve eğitim sistemlerinin tüm öğrencilere eşit öğrenme fırsatları sağlaması anlamına gelir. Eşitlik, tüm öğrencilerin eşit eğitim çıktısı elde etmesi anlamına gelmez, Eğitimde eşitlik, farklı geçmişlere sahip öğrencilerin, üniversite diploması gibi istenilen yükseköğrenim niteliklerini elde etme olasılıklarının eşit olmasını gerektirir; bu da onların iş piyasasında başarılı olmalarını ve toplumun yetişkin üyeleri olarak hedeflerini gerçekleştirmelerini kolaylaştıracaktır. Eğitimde fırsat eşitliği sosyal hareketliliği sağlar. Sosyal hareketlilik, bireylerin çocuklukları ile yetişkin yaşamları arasında ekonomik, sosyal veya kültürel statülerinde meydana gelen bir değişikliği ifade eder. Yani sosyal, ekonomik ve kültürel olarak düşük seviyede doğan bir birey eğitim sayesinde bu seviyeyi değiştirme imkanına sahip olabilir (OECD, 2018: 22 – 23).

Eğitimde fırsat eşitliğinin varlığını temsil üç temel gösterge mevcuttur. Bunlardan birincisi bütün vatandaşların hiçbir ayrıma uğramadan eğitim ve öğrenim olanaklarının en alt seviyesinden en son seviyesine kadar yararlanma olanağına sahip olmalarıdır. İkincisi ise ülke çocuklarının temel eğitim hakları yasal çerçevede güvence altına alınmış olmalıdır. Fırsat

eşitliğinin son göstergesi bireyin aldığı eğitim ve öğrenim bireyin nitelik ve yetenekleriyle uyumlu olmalıdır, bireyin gelişimine katkı sunacak seviyede bir eğitim imkanı sunulmalıdır (Soylu, 2021: 30).

Rawls' a göre ekonomik ve sosyal eşitsizlikler ancak dezavantajlı gurupları da kapsayan bir fırsat eşitliği durumunda mümkün olur (Is, 1971). Dolayısıyla toplumda herhangi bir sebeple dezavantaja sahip bireye bu dezavantajlılığına uygun bir eğitim ve öğrenim hakkı verilmedikçe fırsat eşitliği sağlanmış olamaz.

Eğitimde fırsat eşitsizliğine sebep olan unsurlar; ekonomik, toplumsal, bölgesel, biyolojik ve siyasi temel başlıklar altında sıralanabilir (Bilgin ve Erbuğ, 2021: 232).

Eğitim olanaklarına eşit erişimin sağlanması hem bireysel gelir düzeyinin yükselmesine hem de nesiller arası yoksulluk döngüsünün kırılmasına katkı sağlamaktadır (Rawls, 1971; OECD, 2018).

4.2. Kadın Eğitimi

Kadınların eğitilmesi toplumun genel eğitim seviyesinin yükselme sürecinin başlangıcıdır. Eğitimli kadınlar ulusun kalkınması ve gelişmesi için gerekli itici gücü sağlayan oldukça güçlü bir unsurdur. Çünkü toplumda çocuğun bakımı, büyütülmesi ve yetiştirilmesi misyonu ağırlıklı olarak kadına verilmiştir. Dolayısıyla eğitim almış bir kadının yetiştireceği çocukların eğitimli ve nitelikli olması beklenir, bu yolla bilgi ve becerilerin gelecek nesillere aktarımı sağlanır (Kayadibi, 2003: 20).

Yoksulluk, kalkınma ve ekonomik büyüme ile kadın eğitimi arasında oldukça sıkı bir ilişki bulunur. Eğitimli kadın sayısı ve kadının eğitim seviyesi arttıkça ekonomik büyüme ve kalkınma artar, yoksulluk azalır. Eğitimli kadının işgücü piyasasında talep edilen işgücü niteliklerine sahip olması sebebiyle istihdam edilme olasılığı daha yüksektir, istihdamda olan kadın gelir etkisiyle ekonomik büyüme sağlar, yoksulluğu azaltmakta da etkindir (İnce, 2011: 20).

Dünya Bankası kız çocuklarının eğitimini kalkınmada stratejik bir öncelik olarak belirtmiştir. Kız çocuklarının ve kadınların eğitimi istihdamı artırır ve yoksulluğu azaltır. Dünya Bankası, herkesin üretken bir yaşam için gerekli becerileri öğrenme ve geliştirme şansına sahip olmasını sağlamak amacıyla güçlü, adil ve erişilebilir eğitim sistemlerini desteklemektedir. Yoksullukla mücadele için kız çocuklarının ve kadınların eğitiminin önündeki engeller kaldırılmalıdır (Word Bank, 2024). Bu engellerin kaldırılması için yapılabilecekler (Word Bank, 2017):

- Kız çocuklarına finansal kaynak, burs sağlanması,
- Okul mesafelerinin azaltılması,
- Erkeklerin kültürel ve sosyal alışkanlık tartışmalarının bir parçası olmasını sağlamak,
- Cinsiyet eşitliğiyle ilgili müfredatın sağlanması,
- Nitelikli kadın öğretmenler yetiştirmek,
- Çocuk ve erken yaştaki evlilikleri engellemek,

- Kadına karşı şiddete karşı söylemleri artırmak.

Dünya Bankası'nın 12 Temmuz Birleşmiş Milletler Malala Günü öncesinde yayımladığı yeni bir rapora göre, kız çocukları için sınırlı eğitim fırsatları ve 12 yıllık eğitimi tamamlama önündeki engeller, ülkelere yaşam boyu verimlilik ve kazanç kaybı olarak 15 ila 30 trilyon dolar arasında bir maliyete neden olmaktadır (Word Bank, 2018).

Bir kız çocuğunun okulda geçirdiği her ek yıl, yetişkinlikteki kazancını %20'ye kadar artırabilmektedir. Birleşmiş Milletler Kadın 2022 yılı raporuna göre, 29 ülkeden elde edilen son verilere atıfta bulunarak, en yoksul kırsal kesimdeki kız çocukları ile en varlıklı kentli kız çocukları arasında lise bitirme oranlarındaki farkın %11,5 ile %72,2 arasında değişebildiğini belirtiyor (UN WOMEN, 2026).

Kadınların yüksek öğretim mezuniyet oranlarına dünya geneli olarak bakıldığında; 2020 yılında % 28,4, 2024 yılında %29, 75 olarak görülmektedir. Bu oran düşük gelirli ülke grubundan olan Rwanda için % 7,1, Burkina Faso için % 4, 2 olarak kaydedilmiştir. 2023 Dünya Bankası verilerine göre yüksek gelirli ülke grubundan olan Finlandiya' da % 84, 9, Danimarka' da %72, 1, Almanya' da 51, 9 olarak görülmektedir (WDI, 2026).

Bu veriler ve bilgiler ışığında görülmektedir ki yoksulluk ve gelir ile kadın eğitimi birbiriyle oldukça yakından ilişkilidir.

4.3. Çocukların Eğitime Erişimi

UNICEF 2024 yılında yayınladığı raporda bir önceki yüzyılda çocukların eğitime erişiminde yaşanan genişlemenin, 21. yüzyılın ortalarına kadar devam etmesinin, yoksulluğun azaltılması ve ekonomik büyümenin önünü açmasının önemini ortaya koymuştur. 2000' lerde %80 olan ilköğretime katılım oranının 2050' ye kadar %97' ye çıkartılması, 2000' lerde %40 olan lise seviyesinde eğitime katılım oranının %77' e çıkartılması hedeflenmektedir (UNICEF, 2024).

Dünya Bankası 2018 verilerine göre ilköğretim çağındaki çocukların eğitime katılım oranı dünya genelinde %90, 45, bu oran kız çocuklarında %89, 46 iken erkek çocuklarında %91, 46' dır. Bu orana farklı gelir düzeyindeki ülkeler üzerinden bakıldığında yüksek gelirli ülkeler grubunda %96, 26; kız çocuklarının katılım oranı %96, 35 iken erkek çocukların katılım oranı %96, 20' dir. Düşük orta gelirli ülkeler gurubunda ortalama %88, 88; kız çocukları oranı %87,54, erkek çocukların oranı %90, 22' dir. Düşük gelirli ülkeler grubunda katılım oranı %80, 49; kız çocuklarının katılım oranı %78, 14, erkek çocukların katılım oranı %82, 96' dır. Sahra altı Afrika için oran %78, 37; kız çocukların oranı %76, 09, erkek çocukların oranı %80,84' tür (WDI, 2026). Bu oranlarda oldukça dikkat çekici bir nokta bulunmaktadır. Yüksek gelirli ülkeler grubundaki ülkeler hariç dünya ortalaması da dahil olmak üzere diğer ülke gruplarında eğitime katılım oranında kız çocukların oranı erkek çocukların oranından daha düşüktür. Yalnızca yüksek gelirli ülkeler grubunda kız çocuklarının eğitime katılım oranı erkek çocuklarının katılım oranından yüksektir. Diğer dikkate değer nokta gelir seviyesine göre okula katılım oranlarının arttığıdır. Ülke gruplarının gelir seviyeleri arttıkça eğitime katılım oranları da artmaktadır.

Dünya genelindeki eğitime erişememenin nedenleri; yoksulluk, ayırımcılık, cinsiyet ayrımcılığı, engellilik, savaşlar, göç ve iklim değişikliği, olarak sıralanabilir (UNICEF, 2026).

Sokakta yaşayan çocuklar ve çocuk işçiler açısından eğitime erişim oldukça sınırlıdır ve çoğu zaman çeşitli ekonomik ve sosyal engeller nedeniyle eğitim sürecinin dışında kalmaktadırlar. Bu çocukların içinde bulundukları olumsuz yaşam koşullarından kurtulabilmelerinde en etkili araç eğitimdir. Bu doğrultuda UNESCO, yoksul çocukların, sokakta yaşayan çocukların ve çocuk işçilerin eğitim sistemine dahil edilmesine yönelik çeşitli çalışmalar yürütmekte ve politika önerileri geliştirmektedir. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yaparak bu çocukların eğitim olanaklarından daha fazla yararlanabilmelerine yönelik çözüm yolları oluşturmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte çözüm önerileri oluşturan adımlar atmıştır. Bu konudaki bazı başlıklar şu şekildedir:

- Öncelikle eğitim ihtiyaçlarının karşılanması,

- Eğitim araç gereçlerinin elde edilmesini kolaylaştırmak,

- Kamusal farkındalık oluşturmak,

- Kamu ve özel kesim, ulusal ve uluslararası kuruluşlarla istişareler,

- Özel kesim finans yardımlarını arttırmak (UNESCO, 1999: 8- 10).

4. 4.Bilgi Ve Teknoloji Çağında Eğitim

Sanayi devrimi sonrası başlayan dönem bilgi çağı olarak adlandırılır. Bilgi ve bilime dayalı büyüme ve kalkınma gerçekleştiren toplumlar da bilgi toplumu ya da sanayi ötesi olarak adlandırılır.

Bilgi toplumlarının bir takım ortak özellikleri bulunur. Bu özellikler şu şekilde sıralanır:

- Bilgi toplumu, ekonomik ve toplumsal gelişimin temel unsuru olarak bilgiyi ve beşeri sermayeyi esas almaktadır.
- Bilgi toplumuna geçiş sürecini hızlandıran en önemli teknolojik gelişme bilgisayar teknolojilerinin yaygınlaşması olmuştur.
- Bu toplum yapısında temel itici güç, bireylerin bilgi üretme, öğrenme ve yenilik geliştirme kapasiteleridir.
- Üretim süreçlerine etkin katılım sağlayabilmek için yüksek düzeyde eğitim almış, uzmanlaşmış ve nitelikli işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır.
- Üretimin temelini bilgi ve teknoloji oluşturmaktadır. Bilgisayarlar, elektronik sistemler, robot teknolojileri ve ileri teknoloji ürünleri bilgi toplumunun öne çıkan üretim alanları arasında yer almaktadır.
- Bilgi toplumu; bilgi ağları, iletişim sistemleri ve veri tabanları üzerine kuruludur. Üretilen bilgiler kısa sürede dünyanın farklı bölgelerine ulaştırılabilmektedir.
- Sanayi toplumunda yaygın olan genel eğitim anlayışının yerini, bireysel ihtiyaçlara ve uzmanlaşmaya dayalı sürekli eğitim anlayışı almıştır.
- Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerine ek olarak bilgi sektörü ekonomik yapının en önemli sektörlerinden biri haline gelmiştir.
- Bilgi toplumunda bilgi sürekli üretilmekte, yenilenmekte ve kullanıldıkça artan bir kaynak niteliği taşımaktadır.

- Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin demokratik katılımı güçlendireceği, iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte yeni katılım biçimlerinin ortaya çıkacağı öngörülmektedir.
- Kuantum elektroniği, moleküler biyoloji, çevre bilimleri ve bilişim teknolojileri bilgi toplumunun gelişimine yön veren temel bilim alanları arasında yer almaktadır (Özkan, 2009: 115).

Girilen bu yeni bilgi çağında artık eğitim sisteminin yetiştirdiği bireylerin profilinin farklı olması beklenmektedir. Yeni eğitim sisteminden düşünebilen, mantıksal çıkarımlar yapabilen, sorun çözme becerisi geliştiren, kendisine gereken bilgiyi elde edebilme kabiliyetine sahip, edindiği bilgiyi kullanabilen bireyler yetiştirmesi beklenmektedir (Çalık, 2005: 63).

Bilgi çağında istihdamda ihtiyaç duyulan işgücünün sahip olması beklenen nitelikler sanayi çağındaki niteliklerden farklıdır. Bu sebeple bilgi çağındaki istihdam piyasasına uygun bireyler yetiştirmek için eğitim modelinin de değişmesi gerekmektedir. Sanayi çağı ve bilgi çağı eğitim gereksinimleri Tablo 2‘ de gösterilmektedir (Özkan, 2009: 118).

Tablo. 2. Sanayi ve Bilgi Çağı Eğitim Modeli

Ölçütler	**Sanayi Toplumu Eğitim Model**	**Bilgi Toplumu Eğitim Modeli**
Öğretmenin Rolü	Her şeyi bilen öğretmen, bilgi aktarıcı, alanında uzman	Yönlendirici, yol gösterici öğretmen
Öğrencinin Rolü	Dinleyici, edilgen, bireysel çalışma	Aktif iş birliğine dayalı takım çalışması
Yöneticinin Rolü	Yönetim lideri	Öğretim-yönetim lideri
Öğrenme Yöntemi	Sınıfta öğrenme	Kişisel araştırma
Öğrenme Şekli	Bireysel çalışmayla öğrenme	Takım çalışmasıyla öğrenme
Eğitim Programları	Standart eğitim programları	Değişken eğitim programları

Çalışan Geliştirme	Hizmet-içi eğitim	Örgütsel öğrenme
Başarı Ölçütü	Ezberlenmiş bilgi aktarımının esas alınması	Kavramları çok boyutlu olarak tanımlayabilme

Kaynak: Hasan Hüseyin Özkan, 2009.

Bilgi toplumunun gereksinimleri yanında teknolojik ilerlemeyle de birlikte eğitim ve eğitim sistemlerinde farklılaşmalar meydana gelmek durumundadır. Teknolojik gelişmeler yalnızca üretim süreçlerini değil, eğitim alanını ve eğitim teknolojilerini de önemli ölçüde dönüştürmüştür. Geçmişte yaygın olarak kullanılan ezbere dayalı öğrenme yöntemleri, çarpım tablolarının ve bilimsel formüllerin hafızada tutulmasına dayanan uygulamalar ile sınıf içindeki otoriter eğitim anlayışı zamanla değişime uğramıştır. Bu dönüşüm süreci içerisinde öğretmenlerin, öğrencilerin, ailelerin ve eğitim yöneticilerinin eğitim sistemindeki rolleri de yeniden şekillenmiştir. Günümüzde eğitim; yapay zekâ uygulamaları, çevrim içi öğrenme platformları, bulut bilişim teknolojileri, mobil teknolojiler, sanal gerçeklik uygulamaları ve simülasyon sistemleriyle giderek daha fazla bütünleşmektedir. Bu nedenle politika yapıcıların teknolojik gelişmelere uyum sağlayan eğitim politikaları geliştirmeleri ve eğitim teknolojilerine yönelik yatırımları artırmaları, ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmaları açısından büyük önem taşımaktadır (Arıkan, 2018).

4.5. Devletin Eğitimdeki Yeri

Devletin eğitimdeki yerinin büyüklüğü ve şekli konusunda birbirine zıt görüşler mevcuttur. Birtakım fikirler devletin eğitime fazlaca müdahil olmaması gerektiği doğrultusundayken, bunun aksine olan fikirler devlet hem eğitim verici hem de sistemin kurucusu olması gerektiğini ifade eder.

Eğitim yüksek derecede dışsallık içeren bir konudur, yani eğitim alan bireyin sağladığı fayda yalnızca kendinle sınırlı kalmaz, bu fayda artarak topluma sirayet eder. Böyle yüksek dışsallığa sahip bir konuda devlet sistemin dışında kalmamalıdır. Devletin sistemin dışında kalması, eğitimi sıradan bir hizmet gibi piyasa şartlarına bırakmak anlamına gelmektedir ki bu da yoksul ve eğitime erişimde dezavantajlı bireylerin eğitim sisteminden dışlanması anlamına gelmektedir (Çokgezen, 2011).

Beşeri sermaye yatırımlarının başında eğitime yapılan sermaye gelmektedir. Eğitime dolayısıyla beşeri sermayeye yapılan yatırımla kalkınma ve ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu gerekçeyle devletin eğitim yatırımlarının arttırması kalkınma ve büyüme perspektifinden de önem arz etmektedir (Schultz, 1961: 2).

Yoksul aile çocukları ile zengin aile çocukları arasındaki eğitim düzeyi farklılığının giderilmesi için devletin eğitimde aktif olarak yer alması gerekmektedir. Eğitim masraflarını karşılayamayacak yada karşılamayan ailelerin çocuklarının devlet tarafından desteklenmesi, bu açığın kapatılması gerekmektedir (Becker, 2002: 22).

SONUÇ

Yoksulluk yalnızca gelir eksikliğinden kaynaklanan bir sorun değildir. Eğitim, sağlık, istihdam, sosyal güvenlik ve yaşam kalitesi gibi birçok unsur yoksulluğun ortaya çıkmasında ve devam etmesinde etkili olmaktadır. Bu nedenle yoksullukla mücadele politikalarının da çok boyutlu bir bakış açısıyla oluşturulması gerekmektedir.

Çalışmada ele alınan teorik yaklaşımlar ve uygulama örnekleri, eğitimin yoksullukla mücadelede en etkili araçlardan biri olduğunu göstermektedir. Eğitim düzeyinin yükselmesi bireylerin işgücü piyasasındaki konumlarını güçlendirmekte, gelir elde etme imkanlarını artırmakta ve sosyal hareketliliklerini desteklemektedir. Bunun yanında eğitim, bireylerin yalnızca ekonomik durumlarını değil yaşam kalitelerini ve toplumsal yaşama katılımlarını da olumlu yönde etkilemektedir.

Yoksullukla mücadelede eğitim politikalarının başarılı olabilmesi için fırsat eşitliğinin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Özellikle düşük gelirli ailelerin çocuklarının, kız çocuklarının ve dezavantajlı grupların eğitim hizmetlerine erişimlerinin artırılması gerekmektedir. Bunun yanında mesleki eğitim programlarının geliştirilmesi, yaşam boyu öğrenme imkanlarının yaygınlaştırılması ve dijital eğitim altyapısının güçlendirilmesi de önem arz etmektedir. Eğitim harcamaları bir maliyet unsuru olarak değil, beşeri sermayeye yapılan bir yatırım olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak yoksulluğun kalıcı biçimde azaltılabilmesi için eğitim politikalarının sosyal politika anlayışının merkezinde yer alması gerekmektedir. Kalıcı ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanabilmesi için eğitim politikalarının yalnızca ekonomik büyümenin değil, toplumsal refahın da temel aracı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aksan, G. (2012). Yoksulluk ve yoksulluk kültürünün toplumsal görünümleri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 27, 9–19.

Aktan, C. C., & Vural, İ. Y. (2002). Makro-ekonomik politikalar, gelir dağılımı ve yoksulluk mücadele stratejileri.

Arkan, A. (2018). Teknoloji ve eğitim: Gelecek. SETA. https://www.setav.org/teknoloji-egitimve-gelecek/

Becker, G. S. (2002). Human capital. In D. R. Henderson (Ed.), The concise encyclopedia of economics (2nd ed.). Liberty Fund.

Bilgin, R., & Erbuğ, E. (2021). Eğitimde fırsat eşitsizliği üzerine eleştirel bir değerlendirme. International Journal of Economics Administrative and Social Sciences, 4(2), 231–239.

Boratav, K. (2012). Yoksulluk, bölüşüm, kriz: Bazı eleştirel düşünceler. Mülkiye Dergisi, 36(4), 9–17.

Briggs, A. (1961). The welfare state in historical perspective. European Journal of Sociology, 2(2), 221–258.

Çalık, T., & Sezgin, F. (2005). Küreselleşme, bilgi toplumu ve eğitim. Kastamonu Eğitim Dergisi, 13(1), 55–66.

Çalışkan, Ş. (2010). Türkiye'de gelir eşitsizliği ve yoksulluk. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 59, 89–132.

Çokgezen, M. (2011). Türkiye'de devletin eğitime müdahalesi: Piyasa ve devletin başarısızlıkları.

Edwards, A. C. (1994). Structural adjustment in developing countries. In S. Horton, R. Kanbur, & D. Mazumdar (Eds.), Labor markets in an era of adjustment.

Epstein, G. A. (Ed.). (2005). Financialization and the world economy. Edward Elgar Publishing.

Erdoğdu, S., & Kutlu, D. (2014). Dünyada ve Türkiye'de çalışan yoksulluğu: İşgücü piyasası ve sosyal koruma politikaları bağlamında bir değerlendirme. Çalışma ve Toplum, 2(41), 63–114.

Gök, F. (2004). Eğitimin özelleştirilmesi. İçinde Neoliberalizmin Tahribatı: Türkiye'de Ekonomi, Toplum ve Cinsiyet (ss. 94–110).

Güner, H., Çelebi, N., Kaya, G. T., & Korumaz, M. (2014). Neoliberal eğitim politikaları ve eğitimde fırsat eşitliği bağlamında uluslararası sınavların (PISA, TIMSS ve PIRLS) analizi. Journal of History Culture and Art Research, 3(3), 33–75.

Gümüş, İ. (2018). Tarihsel perspektifte refah devleti: Doğuş, yükseliş ve yeniden yapılanma süreci. Journal of Political Administrative and Local Studies, 1(1), 33–66.

Harvey, D. (2005). A brief history of neoliberalism. Oxford University Press.

Holden, C. (2003). Decommodification and the workfare state. Political Studies Review, 1(3), 303–316.

İnce, M. (2011). The role of female education in economic development: A case for Turkey. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26(1), 227–238.

Karakaş, M. (2010). Küresel yoksulluğun öteki yüzü: Yeni yoksulluk ve sosyal dışlanma. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(2).

Kaya, S. (2020). İnsana yakışır iş açığı: Çalışan yoksulluğu açısından bir değerlendirme. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 79, 55–106.

Kayadibi, F. (2003). Kadın eğitiminin önemi ve kalkınmadaki rolü. Istanbul Journal of Sociological Studies, 28, 19–31.

Kömürcü, M. (2014). Türkiye'de yoksulluk olgusu, yoksullukla mücadele politikaları (Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi).

Kuzulu, H. (2022). Eğitimin toplumsal işlevleri, neoliberal politikalar ve eğitimin piyasalaşması. International Academic Social Resources Journal, 7(43), 1293–1297.

Memiş, H. (2014). Küreselleşme ve yoksulluk ilişkisi. Journal of Academic Approaches, 5(1), 144–161.

OECD. (2018). Equity in education: Breaking down barriers to social mobility. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264073234-en

OECD. (2025). Education at a glance 2025: What are the earnings advantages to education? https://www.oecd.org/en/publications/2025/09/education-at-a-glance-2025_c58fc9ae/full-report/what-are-the-earnings-advantages-to-education_7a7e64e0.html

Orhun, O., & Şimşek, O. (2021). Neoliberal küreselleşme, değişen sosyal politikalar ve yoksulluk sorunsalı üzerine bir tartışma. OPUS International Journal of Society Researches, 18(41), 3755–3777. https://doi.org/10.26466/opus.934568

Özçelik, P. K. (2013). Neoliberal küreselleşme süreci ve yoksulluk. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5(2), 417–431.

Özkan, H. H. (2009). Bilgi toplumu eğitim programları. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10, 113–132.

Palley, T. I. (2013). Financialization: What it is and why it matters. In Financialization: The economics of finance capital domination (pp. 17–40). Palgrave Macmillan.

Rawls, J. (1971). A theory of justice. Harvard University Press.

Saad-Filho, A., & Johnston, D. (Eds.). (2014). Neoliberalizm: Muhalif bir seçki. Yordam Kitap.

Sapancalı, F. (2001). Yeni dünya düzeni ve küresel yoksulluk. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(2), 115–140.

Schultz, T. W. (1961). Investment in human capital. The American Economic Review, 51(1), 1–17.

Sen, A. (1983). Poor, relatively speaking. Oxford Economic Papers, 35(2), 153–169.

Sen, A. (2014). Development as freedom (1999). In The globalization and development reader: Perspectives on development and global change.

Soylu, E. (2020). https://www.studocu.com/row/document/firat-universitesi/egitim-sosyolojisi/egitim-sosyolojisi-ders-notlari/11236210

Stiglitz, J. E. (2021). Eşitsizliğin bedeli. İletişim Yayınları.

Şenses, F. (2001). Küreselleşmenin öteki yüzü: Yoksulluk. İletişim Yayınları.

Şimşek, A. (2007). Küreselleşme sürecinde finansal krizler ve maliye politikaları: Latin Amerika deneyimi. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 1, 67–93.

Tanış, A. (2022). Çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanma. Antalya Bilim Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1), 26–43.

Taş, H. Y., & Özcan, S. (2012). Türkiye'de ve Dünya'da yoksulluk üzerine bir araştırma. In International Conference on Eurasian Economies (ss. 423–430).

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). Gelir ve yaşam koşulları araştırması sonuçları. https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53994

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). İşgücü istatistikleri sonuçları. https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53714

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). Kazanç yapısı istatistikleri. https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53993

UNESCO. (1999). Programme for the education of children in difficult circumstances. UNESCO.

UNICEF. (2024). The state of the world's children 2024. UNICEF. https://www.unicef.org/reports/state-of-worlds-children/2024

UN Women. (n.d.). Leaving no girl behind in education. Retrieved June 16, 2026, from https://data.unwomen.org/features/leaving-no-girl-behind-education

United Nations Development Programme. (2025). 2025 küresel çok boyutlu yoksulluk endeksi. https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/2025-kuresel-cok-boyutlu-yoksulluk-endeksi-cbye

World Bank. (n.d.). Gender statistics. Retrieved June 16, 2026, from https://databank.worldbank.org/source/gender-statistics

World Bank. (2018, July 11). Not educating girls costs countries trillions of dollars, says new World Bank report. https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/07/11/not-educating-girls-costs-countries-trillions-of-dollars-says-new-world-bank-report

World Bank. (n.d.). Girls' education. Retrieved June 16, 2026, from https://www.worldbank.org/ext/en/topic/education/girls-education

World Bank. (n.d.). Poverty gap at international poverty line (%). Retrieved June 16, 2026, from https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GAPS

World Bank. (n.d.). Poverty gap at lower middle income poverty line (%). Retrieved June 16, 2026, from https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.LMIC.GP

World Bank. (n.d.). Poverty headcount ratio at $2.15 a day (2017 PPP) (% of population). Retrieved June 16, 2026, from https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.DDAY

World Bank. (n.d.). Poverty headcount ratio at lower middle income poverty line (% of population). Retrieved June 16, 2026, from https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.LMIC

World Bank. (n.d.). World development indicators. Retrieved June 16, 2026, from https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators

Yeldan, E. (2010). Küreselleşme, kim için? Yordam Kitap.

Yıldırım, C. (2011). Birinci ve ikinci nesil Washington uzlaşması: Neoliberal iktisat politikalarının 1980'den sonraki evrimi. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1–23.

Yıldırım, Ö. A. M. (2011). Dünyada ve Türkiye'de yoksulluğun analizi. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(2), 60–76.

Yıldız, N. (2008). Neoliberal küreselleşme ve eğitim. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 11, 13–32.